Grzegorz Lesiak[1]

Aktywność zawodowa osób starszych (55–64 lata) na rynku pracy Unii Europejskiej, a zjawisko *„working poor"* wśród tej grupy osób

Occupational activity of the elderly people (55–64 years) on the European Union labor market and the phenomenon of "working poor" among this group of people

Streszczenie: W państwach Unii Europejskiej następują zjawiska starzenia się społeczeństw oraz wzrostu ludności ubogiej pracującej (*working poor*). Celem artykułu jest określenie związku pomiędzy aktywnością zawodową osób w starszym wieku (55–64 lata), a poziomem zjawiska ubogich pracujących wśród tej grupy osób. Hipotezą tej pracy jest to, że wzrost aktywności zawodowej osób w dojrzałym wieku (55–64 lata) przekłada się na wzrost odsetka osób ubogich pracujących (w wieku 55–64). Aby udowodnić tą tezę została przeprowadzona analiza korelacji pomiędzy tymi dwoma wielkościami w wybranych państwach Unii Europejskiej. Ponadto artykuł ukazuje zmiany dotyczące poziomu odsetka osób ubogich pracujących w wybranych państwach Unii Europejskiej w latach 2006–2015.

Summary: In the countries of the European Union there are: an aging population and increase in the percentage of the working poor. The aim of the article is to determine the relationship between the occupational activity of the elderly people (55–64 years) and the level of the working poor in this group of people. The hypothesis of this work is that the growth in the occupational activity of people aged 55–64 years causes an increase of the working poor (aged 55–64). To prove this, a correlation analysis between these two values was carried out in the selected EU countries. The

[1] Doktorant, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

article also shows the changes in the percentage of the working poor in the selected EU Member States between 2006 and 2015.

1. Wstęp

Starzenie się ludności w państwach Unii Europejskiej wpływa na starzenie się zasobów siły roboczej na rynkach pracy. Wymaga to zwiększenia aktywności zawodowej tej grupy osób i stopniowe opóźnianie ich przejścia na emeryturę. Z drugiej strony mamy do czynienia ze zjawiskiem pracujących ubogich (ang. *working poor*), które jest o tyle niebezpieczne, że jego wartość dla średniej unijnej stopniowo wzrasta. Powoduje to kształtowanie się przepaści pomiędzy najlepiej a najgorzej zarabiającymi i negatywnie wpływa na rozwarstwienie zasięgu płac. Warto też wskazać na indywidualny problem każdego zatrudnionego – ubóstwo ogranicza nie tylko jego możliwości materialne, ale też i negatywnie odbija się na jego partycypacji w życiu gospodarczym, społecznym, politycznym czy kulturalnym. Zjawisko to występuje pod nazwą wykluczenia społecznego.

Należałoby zadać sobie pytanie czy wzrost aktywności osób starszych na rynkach pracy Unii Europejskiej (co jest charakterystyczne dla większości krajów tego ugrupowania) prowadzi do zwiększenia zjawiska zagrożenia ubóstwem wśród tych pracowników? Odpowiedź na to pytanie jest głównym celem tej pracy. Hipoteza, jaką postawił autor brzmi: wzrost aktywności zawodowej starszych pracowników powoduje równoczesny wzrost zagrożenia ubóstwem osób pracujących w tej kategorii wiekowej.

Niniejsza praca została podzielona na kilka części. W pierwszej charakteryzujemy spotykane w literaturze definicje ubóstwa oraz ubogich pracujących. Druga część przedstawia rys historyczny, w którym kształtowało się na polskim rynku pracy zjawisko ubogich pracujących oraz przedstawia obecną sytuację w tym względzie. Trzecia część analizuje sytuację europejskich ubogich pracujących w dwóch kontekstach: zarówno z perspektywy całego ugrupowania, jak i wybranych, pojedynczych państw. Kolejna część przedstawia badania dotyczące zależności pomiędzy wysokością zatrudnienia osób w dojrzałym wieku (55–64), a poziomem zagrożenia ubóstwem osób pracujących w tym wieku. Na zakończenie zamieszczono podsumowanie i wnioski końcowe.

O ważności tego tematu świadczy fakt, że brak jest fachowej literatury dotyczącej zjawiska ubogich pracujących, a większość z niej to zaledwie artykuły naukowe. Z kolei problem zagrożenia ubóstwem wśród starszych pracowników

nie był jeszcze w szczegółowy sposób analizowany. W związku z tym ten artykuł stanowi wypełnienie luki powstałej w tym zakresie w literaturze naukowej.

2. Zdefiniowanie ubogich pracujących

W obecnych czasach w dalekim stopniu odchodzi się od rozumienia ubóstwa w znaczeniu biologicznym (jako przetrwanie w sensie biologii). Obecnie ubóstwo oznacza życie poniżej przeciętnego poziomu dochodu w społeczeństwie w danym państwie. Wynika z tego fakt, że osoby żyjące na tym samym poziomie, ale w różnych państwach mogą być zaliczone do różnych kategorii – osób ubogich bądź zamożnych, zależy to od przeciętnego poziomu dochodu i rozkładu dochodu w społeczeństwie danego państwa. Poziom rozwoju gospodarczego nie powinien być mierzony tylko wielkościami makroekonomicznymi, takimi jak: wzrost PKB, stopa zatrudnienia, poziom stopy bezrobocia i inflacji, ale też powinien w sobie zawierać strukturę zróżnicowania dochodów w społeczeństwie oraz spójność społeczną. Zbyt duże rozwarstwienie i zróżnicowanie dochodów (duże dochody do dyspozycji niewielkiej ilości osób) są traktowanie jako niekorzystne zjawisko[2].

Istnieją różne wielkości obrazujące granicę ubóstwa ekonomicznego. Wśród nich wymienia się m.in.: 1) granica ubóstwa skrajnego, która wyznacza wielkość minimum egzystencji, wielkość ta jest obliczana, a następnie podawana przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS), jest ona obliczana na podstawie potrzeb, które należy natychmiast zaspokoić, a konsumpcja, której poziom jest niższy od minimum egzystencji powoduje wyniszczające skutki biologiczne; 2) granica ubóstwa ustawowego, która podaje poniżej jakiej kwoty staje się możliwe korzystanie z opieki społecznej; 3) relatywna granica ubóstwa – jest ona zdefiniowana jako 50% wielkości średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych. Dla IV kwartału 2015 roku w Polsce minimum egzystencji w gospodarstwie 1-osobowym wynosiło 545 zł, natomiast ubóstwo relatywne – 734 zł. Poziom ubóstwa ustawowego dla osoby w gospodarstwie 1-osobowym wynosił w IV kwartale 2015 roku – 634 zł[3].

---

[2] M. Bukowiecki, J. Magda (red.), *Zatrudnienie w Polsce 2011. Ubóstwo a praca*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2013, s. 107, http://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/raporty-sprawozdania/rynek-pracy/zatrudnienie-w-polsce-2007–2009/raport-zatrudnienie-w-polsce-2011-ubostwo-a-praca/ [dostęp: 12.12.2016].

[3] *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w latach 2012–2015 – podstawowe dane*, GUS, Warszawa 2016, s. 1, http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2015-r-,14,3.html [dostęp: 12.12.2016].

Podstawowym dochodem utrzymującym gospodarstwa domowe jest wynagrodzenie z pracy. Wynagrodzenie nie gwarantuje jednak w pełni bezpieczeństwa od zagrożenia ubóstwem wśród osób pracujących. Aby opisać ten problem konieczne staje się zdefiniowanie osoby ubogiej pracującej (w jęz. ang. *working poor*). Problem polega na różnicy w odniesieniu do ubóstwa i pracy. Ubóstwo definiuje się z poziomu dochodów gospodarstw domowych, jak również dochodów pozostałych członków rodziny, ponieważ umożliwia to w lepszym stopniu wgląd w sytuację materialną badanej osoby. Osoby pracujące to są te, które ukończyły 15 rok życia i w przeciągu siedmiu dni, jakie upłynęły od momentu badania wykonywały pracę lub ją posiadały, ale czasowo nie wykonywały. Aby uściślić definicję należy podać, że pracująca osoba uboga to ta, która wykonywała pracę równocześnie należąc do ubogiego gospodarstwa domowego. Przyjęcie tej definicji sprawia, że większość (ponad połowa) osób zakwalifikowanych do tej kategorii stanowią rolnicy. Ich zagrożenie ubóstwem jest większe, niż pracowników najemnych. Wysokość różnicy zagrożenia ubóstwem pomiędzy pracownikami najemnymi a rolnikami wynosiła 30 p.p., ich udział wśród ubogich pracujących wyniósł 40% w 2011 roku. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że w obliczaniu wskaźników ubóstwa osób pracujących rolnicy nie są uwzględniani w szacunkach EUROSTATU[4].

Ubodzy pracujący (ang. *working poor, in-work at risk of poverty*) to osoby wykonujące pracę w pełnym lub niepełnym czasie zatrudnienia, których przychody w postaci dochodu netto przypadającego na jedną osobę w gospodarstwie domowym znajdują się poniżej granicy ubóstwa ustalonej przez Unię Europejską. Pod względem metodologicznym ubodzy pracownicy to osoby zamieszkałe w gospodarstwach domowych, gdzie przynajmniej jedna osoba pracuje, a jej dochód rozporządzalny netto wynosi poniżej 60% mediany dochodu dla całej populacji. Jedyna oficjalna definicja ubogich pracujących występuje jedynie w Stanach Zjednoczonych[5].

Problemem związanym z analizowaniem zjawiska ubogich pracujących jest to, że najczęściej problem pracy oraz ubóstwa nie jest rozpatrywany razem, co dotyczy zarówno statystyk, jak i przeciętnego, zwykłego życia. Wydaje się, że porównanie biedy i pracy nie ma większego sensu, że są to rzeczy wyklu-

[4] M. Bukowiecki, J. Magda (red.), *Zatrudnienie w Polsce 2011. Ubóstwo a praca*, opcit., s. 119.

[5] I. Szamrej-Baran, *Ubodzy pracujący w Polsce na tle Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Nauk Wydziału Nauk Ekonomicznych z Zarządzania" 2014, nr 35, t. 1: *Problemy współczesnej ekonomii*, s. 291, http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171308469 [dostęp: 12.12.2016].

czające się. Biedę zazwyczaj łączy się z takimi elementami, jak: bezrobocie, uzależnienie od opieki społecznej, występowanie patologii (np. alkoholizmu), brak zaradności[6].

Na zagrożenie ubóstwem wśród osób pracujących mają wpływ: 1) niski poziom zarobków; 2) rodzaj i charakterystyka gospodarstwa domowego; 3) charakter i jakość wykonywanego zawodu; 4) inne, indywidualne cechy pracownika. Osoby ubogie pracujące nie stanowią jednolitej grupy. Są różne sposoby, w jakich ludzie pracujący stają się osobami ubogimi. Wśród tej grupy znajdują się ubodzy pracujący w wieku 55–64 lata[7].

W przypadku niskich zarobków nie ma jednej, uniwersalnie przyjętej definicji i ustalenia jej progu. Najczęściej przyjętą zasadą jest klasyczna miara nierówności rozkładu płac np. płaca zakwalifikowana do pierwszego lub trzeciego decylu, a także odniesienie zarobków do wysokości średniej czy mediany. W literaturze naukowej najczęściej odnosi się niskie płace do wysokości 2/3 zarobków wszystkich pracowników pracujących na pełen etat[8].

Integracja jednostki z rynkiem pracy stanowi najlepszy sposób w jakim można wyjść z biedy, jednakże posiadanie zatrudnienia nie gwarantuje w 100% egzystowania bez ubóstwa. Ubóstwo pracowników stanowi aspekt wielowymiarowy, w którym brane są pod uwagę zarówno stopień i rodzaj uczestnictwa w rynku pracy, charakterystykę gospodarstwa domowego, jak i aspekt instytucjonalny[9].

3. Sytuacja społeczno-gospodarcza a ubóstwo w Polsce – rys historyczny

Zjawisko zmian gospodarczych w Polsce po 1990 roku przyniosło znaczne zmiany po stronie popytu na pracę. Dopasowanie struktury podaży do struktury popytu nie charakteryzowało się dużym stopniem elastyczności, co doprowadziło do zwiększającego się poziomu bezrobocia. Sytuację pogarszał również brak elastyczności wynagrodzeń, co spowodowało, że absorpcja szoków popytowych dokonywała się głównie poprzez zjawisko silnej fluktuacji bezrobocia. Wzrost

---

[6] Ibidem, s. 291–292.

[7] *Working poor in the European Union*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2004, s. 31, http://cms.horus.be/files/99931/MediaArchive/social_policy/EFIWLC-Study-Working-Poor-Europe.pdf [dostęp: 12.12.2016].

[8] Ibidem, s. 32–33.

[9] *Workshop on Main Causes of Female Poverty. Workshop for the Femm Committee*. European Parliament, 2015, s. 21, http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/519193/IPOL_STU(2015)519193_EN.pdf [dostęp: 12.12.2016].

powiązań z Unią Europejską, a następnie przystąpienie do niej zwiększyło presję na wzrost konkurencyjności, co zmusiło do podjęcia rozlicznych działań restrukturyzacyjnych w polskiej gospodarce, a to wpłynęło na wzrost nierówności społecznych oraz poziomu ubóstwa w naszym kraju. W 1998 roku na powstanie drugiej fali restrukturyzacji miał wpływ tzw. kryzys rosyjski. W wyniku restrukturyzacji nastąpił spadek zatrudnienia i wzrost bezrobocia[10].

Pozytywny wpływ na rynek pracy przyniosło ożywienie gospodarcze z lat 2005–2008, w których nastąpił wzrost popytu na pracę, co przełożyło się na wzrost wskaźnika z 46% (dla lat 2002–2004) do poziomu 53% (dla 2008 roku). Wzrost zatrudnienia i wynagrodzeń doprowadził do wzrostu dochodów w gospodarstwach domowych również tych prowadzonych przez najuboższe osoby, co doprowadziło do niewielkich zmian w rozpiętości dochodów w społeczeństwie – osoby najuboższe (10% najuboższych) zwiększyły swój poziom dochodów (z 49% do 52% mediany rozkładu dochodów w Polsce), a osoby najbogatsze (10% najbogatszych) zmniejszyły swoje dochody (z 201% do 196,7% mediany dochodów). W latach 2008–2011 kryzys finansowy nie odbił się w większym stopniu na rynku pracy, natomiast struktura zróżnicowania dochodów uległa zahamowaniu, ale się nie pogorszyła[11].

Po 1989 roku zaczęło wzrastać zróżnicowanie wynagrodzeń, co trwało do 2006 roku. Po tym czasie nastąpiło zmniejszenie się zróżnicowania płac. W tym okresie nastąpił najwyższy wzrost płac o najniższym poziomie, co doprowadziło do zmniejszania się nierówności płacowych. Wzrost wynagrodzeń w tym okresie rozłożył się równomiernie poprzez wszystkie grupy dochodowe. Płace osób najmniej zarabiających rosły w szybszym tempie, niż wśród osób najbogatszych. Nierówności płacowe zmniejszały się do 2009 roku[12].

Tabela 1. Ubóstwo pracowników w gospodarstwach domowych w latach 2012–2015

Wyszczególnienie	% gospodarstw domowych o wydatkach poniżej											
	Granicy ubóstwa skrajnego				Relatywnej granicy ubóstwa				Ustawowej granicy ubóstwa			
	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015
OGÓŁEM	6,8	7,4	7,4	6,5	16,3	16,2	16,2	15,5	7,2	12,8	12,2	12,2
Pracownicy	6,2	6,4	6,5	5,6	15,3	14,9	15,2	14,4	6,9	12,0	11,9	11,7

Źródło: *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w latach 2012–2015* – podstawowe dane, GUS, Warszawa 2016, s. 4, http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2015-r-,14,3.html [dostęp: 12.12.2016].

[10] M. Bukowiecki, J. Magda (red.), *Zatrudnienie w Polsce 2011. Ubóstwo a praca*, op.cit., s. 109.

[11] Ibidem, s. 110.

[12] Ibidem, s. 113–114.

Powyższa tabela w jednoznaczny sposób pokazuje, że osoby pracujące w gospodarstwach domowych są w mniejszym stopniu zagrożone ubóstwem niż ma to miejsce wśród ogółu społeczeństwa. Największy wskaźnik dotyczy relatywnej granicy ubóstwa i wynosi on ok. 14–15% wśród osób pracujących, najmniejszy – to granica ubóstwa skrajnego wynosząca ok. 5–6%. W większości przypadków ubóstwo osób pracujących według danych GUS ulega tylko nieznacznym wahaniom.

Wysokość średniego miesięcznego dochodu, jaki zarabia pracujący biedny w Polsce wynosi 786 zł netto (w 2007 roku). W tym okresie wysokość średniej płacy wynosiła 2275 zł, czyli świadczenie biednego pracującego wynosiło 35% tej kwoty. Odsetek pracujących biednych wynosił w 2007 roku 6,6%. Wśród tej liczby większość stanowili mężczyźni – 53,5%, natomiast kobiety – 46,5%. Osoby pracujące w wieku 50–54 lata to 12,1% wszystkich ubogich pracujących, 55–59 lat – 5,5%, 60–64 lata – 1,2%, a powyżej 65 lat – 0,8%. Poziom wykształcenia w tej grupie osób to: wykształcenie podstawowe – 17,8%, zawodowe – 45,4%, średnie – 28,2%, wyższe licencjackie – 4,5%, wyższe – 4,2%[13].

4. Sytuacja ubogich pracujących w państwach Unii Europejskiej

Liczba osób ubogich pracujących wśród ubogich ogółem kształtowała się na poziomie 7,9% w 2011 roku. Poziom ubóstwa osób pracujących dotyczących nowych państw członkowskich Unii Europejskiej (7,2%) jest na wyższym poziomie niż ma to miejsce w krajach starej piętnastki (5,5%). Poziom ubóstwa osób pracujących jest najniższy w Danii oraz Niemczech (wynosi tylko ok. 4%), natomiast największy dotyczy Łotwy i Słowenii (12,3%). Największy spadek ubóstwa wśród osób pracujących w latach 2005–2011 dotyczył: Rumunii, Czech i Litwy, największy przyrost dotyczył Austrii. Prawie we wszystkich krajach europejskich (poza Norwegią) poziom ubóstwa osób pracujących jest niższy niż poziom ubóstwa wśród ogółu populacji danego kraju. W państwach UE 27 różnica ta wynosiła 11 p.p., natomiast w Polsce wynosiła ona 10 p.p. Norwegia pozostaje jedynym państwem, w którym poziom ubóstwa wśród osób pracujących jest większy, niż w populacji ogółem. Państwo to charakteryzuje się najmniejszą rozpiętością dochodów w społeczeństwie oraz jednym z najniższych poziomów ubóstwa, co wynika z bardzo rozbudowanej polityki

[13] E. Kuźmicz, *Bieda pracujących czyli working poor po polsku*, [w:] *Oblicza biedy we współczesnym świecie*, red. M. Popow i in., Doktoranckie Koło Naukowe „Na Styku", Gdańsk 2011, s. 42–45, http://otworzksiazke.ceon.pl/images/ksiazki/oblicza_biedy/oblicza_biedy.pdf [dostęp: 12.12.2016].

społecznej która jest finansowana z dochodów uzyskiwanych poprzez wydobycie i sprzedaż ropy naftowej i gazu. Kraj ten posiada duży poziom aktywności zawodowej, wysoki poziom emerytur oraz wysoki poziom podatków od dochodów z pracy co powoduje, że wielkość dochodów osób pracujących i niepracujących ma jedynie nieznaczną różnicę[14].

Europejskie kraje mające najniższy poziom ubóstwa osób pracujących charakteryzują się poziomem ubóstwa ogółem o wartości dwu – lub trzykrotnie większej od ubóstwa osób pracujących. Są to kraje zarówno bogate, których poziom nierówności płacowych pozostaje na średnim poziomie, a także posiadające bardzo rozwiniętą aktywną politykę społeczną (Niemcy, Dania), jak też i kraje biedniejsze, mające słabsze wskaźniki aktywności zawodowej, posiadające również wysoki poziom nierówności oraz słaby system bezpieczeństwa socjalnego, w którym ubóstwo jest spowodowane głównie przez brak pracy (Portugalia, Bułgaria). Zagrożenie ubóstwem zarówno w ogóle społeczeństwa jak też i wśród osób pracujących jest powiązane z polityką społeczną a także ze strukturą gospodarstw domowych. W takich kraje jak: Irlandia, Wielka Brytania, Cypr, Belgia czy Polska osoby o niskim poziomie zarobków mieszkają w gospodarstwach z innymi osobami pracującymi. To sprawia, że zagrożenie ubóstwem wśród osób pracujących jest mniejsze, niż to samo zagrożenie dla ogółu populacji. Dla Polski wykonywanie pracy sprawia mniejsze zagrożenie ubóstwem niż dla ogółu populacji (jest dwukrotnie niższe) lub dla osób bezrobotnych (jest czterokrotnie niższe) W 2011 roku liczba osób pracujących zagrożonych ubóstwem stanowiła 7,4%, natomiast w ogóle populacji współczynnik ten kształtował się na poziomie 16,7%. Wykonywana praca nie zawsze gwarantuje wystarczającą ilość środków przy pomocy których można zakupić dobra gwarantujące podstawową egzystencję. Dla lat 1999–2005 liczba osób pracujących, które uzyskiwały dochody poniżej minimum egzystencji kształtowała się na poziomie 4%, a w latach 2006––2011 spadła do poziomu 2%. W okresie 1998–2003 luka pomiędzy zagrożeniem ubóstwem absolutnym między ogółem społeczeństwa a osobami pracującymi wyniosła 4 p.p. W latach 2003–2008 wysokość tej luki zmalała do 1,5 p.p.[15]

Najbardziej narażeni na marginalizację na rynku pracy są osoby najmłodsze i najstarsze. Z tego można wysunąć wniosek, że istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że osoby te są zagrożone ubóstwem. W przypadku osób starszych (55–64 lata) mniej niż 40% podejmuje pracę zarobkową w Unii Europejskiej (2003), w tym dotyczy to prawie 50% mężczyzn i 30% kobiet. Znaczna grupa

[14] M. Bukowiecki, J. Magda (red.), *Zatrudnienie w Polsce 2011. Ubóstwo a praca*, opcit., s. 120.

[15] Ibidem, s. 121.

pracowników decyduje się na przejście na wcześniejszą emeryturę. Ponieważ kobiety żyją dłużej i pracują krócej mogą się spodziewać większego zagrożenia w postaci niewystarczających dochodów. Dane Eurostatu pokazują, że odsetek kobiet żyjących poniżej relatywnej stopy ubóstwa w wieku 65+ wynosi 22% i jest wyższy niż mężczyzn (15%). Zmiany w krajowych systemach emerytalnych mogą spowodować większe zagrożenie ubóstwem wśród starszych kobiet żyjących samotnie, a także w innych państwach UE, w których kobiety mają możliwość wcześniejszego przechodzenia na emeryturę. Zagrożenie ubóstwem powoduje stopniowe podwyższanie aktywności zawodowej wśród starszych kobiet, będą one zmuszone do dalszej pracy, ponieważ nie będą miały innego wyjścia[16].

Odsetek osób biednych pracujących wśród mężczyzn jest wyższy, niż ma to miejsce w przypadku kobiet. W Polsce wskaźnik ubóstwa pracujących mężczyzn wynosi 12,3%, a kobiet 9,6%. W przypadku Unii Europejskiej wskaźniki wynoszą odpowiednio 9,4% oraz 8,3%. Wyższy odsetek pracujących mężczyzn wynika z faktu, że kobiety pracujące stanowią dodatkowe, drugie źródło dochodów w gospodarstwie domowym. Nawet jeżeli zarobki kobiety pozostają niewielkie, to może ona posiadać partnera z odpowiednio wysokim wynagrodzeniem, co stymuluje do wyłączenia tego gospodarstwa domowego z biedy. Inaczej sytuacja może wyglądać w gospodarstwie domowym, w którym tylko mężczyzna podejmuje pracę zarobkową – w tym przypadku wysokie zarobki mężczyzny mogą nie wystarczyć do przekroczenia granicy ubóstwa[17].

W większości państw UE (22) większy jest odsetek ubogich pracujących mężczyzn niż kobiet. Częściej natomiast bieda jest wyznacznikiem gospodarstw domowych kobiet pracujących w krajach nadbałtyckich, w Niemczech, w Czechach i na Cyprze[18].

W niektórych państwach członkowskich ubóstwo pracujących wzrasta wraz z wiekiem (Austria, Portugalia oraz Irlandia), a w innych krajach nie zaobserwowano większej różnicy pomiędzy wiekiem a zagrożeniem ubóstwem (Hiszpania i Francja). W pozostałych państwach osoby mające więcej lat są w mniejszym stopniu narażone na ubóstwo (Grecja, Finlandia, Wielka Brytania, Belgia, Niemcy)[19].

---

16 *Working Poor in the European Union*, op.cit., s. 54

17 M. Wójcik-Żołądek, *Bieda pracujących. Zjawisko working poor w Polsce*, „Studia Bass" 2013, nr 4 (36), s. 171–172, http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171251091 [dostęp: 12.12.2016].

18 G. Firlit-Fesnak, *Bieda i płeć. Strefy podziału kreujące ubóstwo kobiet w krajach Unii Europejskiej*, Wyd. ASPRA-JR, Warszawa 2015, s. 210.

19 *Working Poor in the European Union*, op.cit., s. 55.

Jedną z przyczyn zjawiska ubóstwa wśród pracujących są niekorzystne warunki przy zatrudnianiu w elastycznych formach pracy. Problemem staje się zwłaszcza przekroczenie normy w ilości stosunków z elastyczną pracą wśród pracodawców. Elastyczne formy zatrudnienia oprócz wielu zalet posiadają też wady. Problemem w tym przypadku staje się brak stabilizacji zatrudnienia w karierze jednostki, niska bądź brak socjalnej ochrony pracowników, brak ubezpieczenia zdrowotnego oraz możliwości nabycia prawa do emerytury, rezygnacja z urlopu wypoczynkowego, brak przestrzegania zasad BHP oraz słaby poziom zarobków. Praca tymczasowa dwukrotne bardziej naraża osoby pracujące na ubóstwo. Wskaźnik ubogich pracujących na pełen etat wynosił w 2011 roku w Polsce 5,5% (przy średniej UE 27 – 5,4%), w przypadku elastycznego zatrudnienia wskaźnik ten wzrasta do 11,8% (13,2% dla średniej unijnej). Osoby w Polsce pracujące na umowy czasowe stanowiły 27,2% i był to największy wskaźnik w całej UE (średnia dla UE wynosiła 14,1%)[20].

Zagrożenie ubóstwem obecnie jest charakterystyczne dla 9,5% pracowników Unii Europejskiej w wieku produkcyjnym (EU 28, 2015). Problemem staje się, że od 2008 roku ubóstwo pracujących stopniowo zwiększa się (od 8,6% w państwach UE 27). Krajami najbardziej zagrożonymi ryzykiem ubóstwa wśród osób pracujących (ponad 10%) stanowią: Grecja, Hiszpania, Włochy, Portugalia, Luksemburg, Estonia oraz Rumunia. Zjawisko ubogich pracujących nie jest nowością, ale spotęgowało się ono w wyniku kryzysu finansowego 2008 roku[21].

5. Ubodzy pracujący w starszym wieku (55–64) – sytuacja w wybranych państwach Unii Europejskiej

Wykres 1 przedstawia sytuację pracowników zagrożonych ubóstwem w wieku 55–64 lata w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. W najtrudniejszej sytuacji pozostaje Rumunia. W 2007 roku zanotowała poziom ubóstwa wśród osób pracujących na poziomie 24,4%. Sytuacja w tym kraju ulega jednak stopniowej poprawie – w 2015 roku wskaźnik ten wyniósł 17,3%, co oznacza spadek o 7,1 p.p. Niestety odległość od średniej unijnej w tym państwie jest największa i wynosiła w 2007 roku – 16,9 p.p., natomiast w 2015 roku zmalała do 8,7 p.p. Stosunkowo trudną sytuację możemy zaobserwować w Polsce. Wskaź-

[20] M. Wójcik-Żołądek, *Bieda pracujących. Zjawisko working poor w Polsce*, op.cit., s. 172–173.

[21] *Poverty in the European Union. The Crisis and its aftermatch*, European Parliamentary Research Service, 2016, s. 10, http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/579099/EPRS_IDA(2016)579099_EN.pdf [dostęp: 12.12.2016].

nik zagrożenia ubóstwem pracowników w starszym wieku wykazywał tendencję rosnącą – z 9,6% w 2006 roku do 11,8% w 2015 roku, wzrósł o 2,2 p.p. Polska należy do tych krajów, w których wskaźnik ten przekracza średnią unijną – w 2006 roku o 2,3 p.p., a w 2015 roku – o 3,2 p.p. W naszym kraju można zauważyć pogłębiającą się różnicę ze średnią europejską. Trudna sytuacja dotyczy Estonii, która zaczynała z dobrego pułapu 7,6%, a następnie sytuacja uległa pogorszeniu do 14,4% w 2014 roku. W 2015 roku w Estonii zaobserwowano spadek do poziomu 9,8%, wciąż jednak był on wyższy niż średnia europejska o 1,4 p.p. W najlepszej sytuacji znalazły się Czechy, których wskaźnik nie przekroczył w całym badanym okresie 4%, pomimo wzrostu tego wskaźnika o 3,1 p.p. w latach 2006–2015. Analizując poniższe kraje dochodzimy do wniosku, że większość z nich charakteryzowała się wzrostem tego wskaźnika, wyłączając tylko Rumunię i Chorwację, gdzie wskaźnik wykazywał tendencję malejącą.

Wykres 1. Osoby pracujące zagrożone ubóstwem w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej

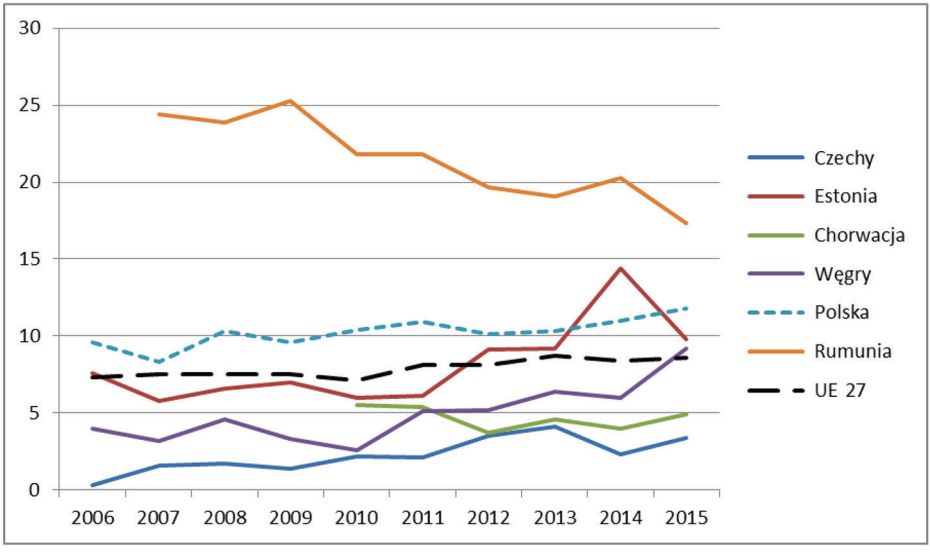

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat.

Wykres 2 obrazuje zmiany zachodzące w wybranych państwach Piętnastki pod względem wskaźnika zagrożenia ubóstwem pracowników w wieku 55–64 lata. W najgorszej sytuacji pozostaje Grecja, gdzie wartość tego wskaźnika wahała się pomiędzy 15,1% a 20,5% (w latach 2006–2015). Ze względu na duże

wahania trudno zauważyć jakikolwiek trend, który dotyczyłby tego kraju. Niestabilna sytuacja gospodarcza w dużym stopniu wpływa na zagrożenie ubóstwem starszych pracowników. Grecja jako jedyne państwo z analizowanych poniżej pozostaje w przedziale wartości pomiędzy 15% a 20%, a odchylenie od średniej unijnej wynosiło od 6,7 p.p. do 12,4 p.p. W pozostałych przypadkach większość państw mieściła się w przedziale od 5% do ok. 10%. Dotyczy to: Niemiec, Hiszpanii, Francji, Włoch, Austrii i Wielkiej Brytanii. Wśród tych państw w najlepszej sytuacji znalazła się Austria i Francja, ponieważ ich wskaźniki oscylowały w granicach od 6% do 9% (w latach 2006–2015). Najbardziej korzystną sytuację odnotowała Szwecja, gdzie współczynnik wynosił od 2,2% (w 2007 roku) do 4,3% (w 2015 roku).

Porównując sytuację w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej, a wybranych państwach Piętnastki dochodzimy do wniosku, że sytuacja ta jest bardzo zbliżona. Średnia arytmetyczna dla wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej oscyluje na podobnym poziomie (8,68%) co średnia dla państw UE 15 (8,27%), z różnicą 0,41 p.p.

Wykres 2. Osoby pracujące zagrożone ubóstwem w wybranych krajach UE-15

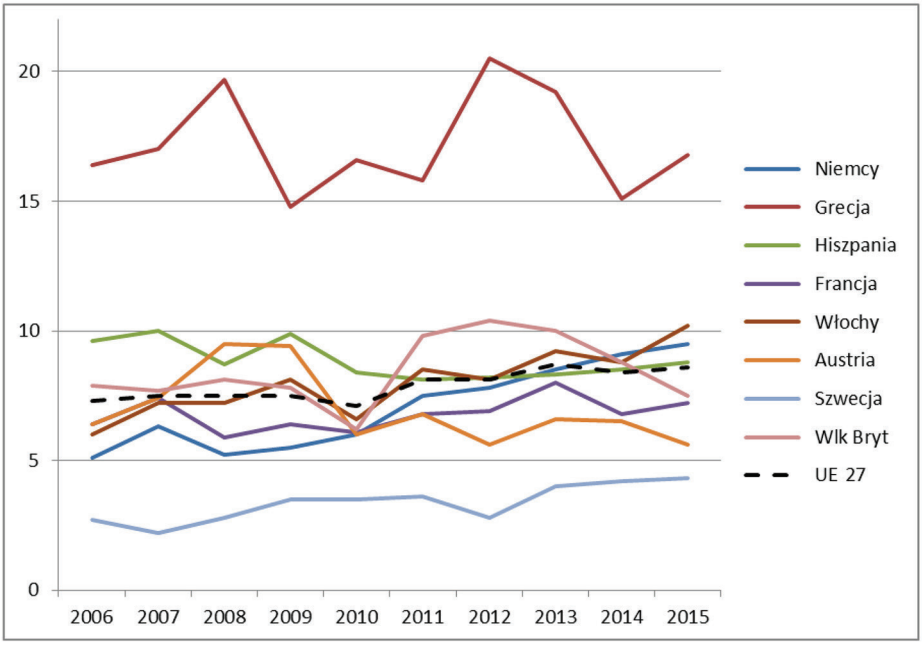

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostat.

6. Zależność pomiędzy aktywnością ekonomiczną osób starszych a zagrożeniem ich ubóstwem – wyniki badań

Autor obliczył korelację pomiędzy wielkością zatrudnienia pracowników w wieku dojrzałym (55–64), a zagrożeniem ubóstwem wśród tej grupy osób. Wyniki zostały podane w tabeli 2.

Tabela 2. Kraje według współczynnika korelacji

Kraj	Współczynnik korelacj
HOLANDIA	-0,499
LITWA	-0,33357
HISZPANIA	-0,2245
AUSTRIA	-0,11813
FINLANDIA	-0,11466
BELGIA	-0,10494
ŁOTWA	-0,08314
DANIA	-0,02792
GRECJA	-0,00541
WLK. BRYT.	0,063225
RUMUNIA	0,252483
SŁOWENIA	0,439961
IRLANDIA	0,535847
LUKSEMBURG	0,591903
FRANCJA	0,596546
SŁOWACJA	0,653922
ESTONIA	0,668847
CZECHY	0,703611
BUŁGARIA	0,714865
SZWECJA	0,753424
CHORWACJA	0,763493
UE-27	0,773615
POLSKA	0,788603
NIEMCY	0,875491
WŁOCHY	0,883285
WĘGRY	0,887956

Źródło: obliczenia własne.

Państwa można podzielić na cztery grupy. Do pierwszej z nich zaliczają się państwa o wysokiej korelacji ujemnej, w tym przypadku jest to Holandia. Oznacza to, że w tym kraju im większy przyrost wskaźnika zatrudnionych, tym mniejsza liczba osób zagrożonych ubóstwem. Do drugiej kategorii zaliczają

się kraje o słabej korelacji ujemnej – są to: Litwa, Hiszpania, Austria, Finlandia, Belgia, Łotwa, Dania i Grecja. Poziom korelacji jest niski, a więc nie ma praktycznej zależności pomiędzy tymi wskaźnikami. Do trzeciej grupy należą kraje o niskiej korelacji dodatniej, czyli: Wielka Brytania, Rumunia i Słowenia. Podobnie jak w drugiej grupie państw korelacja jest na niskim poziomie, praktycznie nie występuje zależność pomiędzy wskaźnikami. Do czwartej grupy należą państwa z silną korelacją dodatnią: Irlandia, Luksemburg, Francja, Słowacja, Estonia, Czechy, Bułgaria, Szwecja, Chorwacja, Polska, Niemcy, Włochy i Węgry. Oznacza to, że w tych państwach wzrost aktywności zawodowej osób 55–64 lat oznacza równocześnie wzrost zagrożenia ich ubóstwem. Na poziomie całej Unii Europejskiej (średnia dla UE 27) korelacja ma charakter wysoki dodatni i wynosi 0,77.

7. Podsumowanie

Przeprowadzone powyżej badanie nie dają jednoznacznej odpowiedzi na pytanie czy istnieje zależność pomiędzy wysokością zatrudnienia pracowników w dojrzałym wieku, a wzrostem zagrożenia ubóstwem wśród nich. Zależność, która wskazywałaby na dodatni związek jest charakterystyczna co prawda dla większości przeanalizowanych krajów (dla 13 z 25 czyli 52%), jednak dla dużej grupy państw nie znaleziono związku korelacyjnego pomiędzy badanymi zmiennymi (dotyczy to 11 państw, czyli 44%). Tylko w jednym przypadku mieliśmy do czynienia z silną korelacją ujemną (czyli 4% analizowanych krajów).

Zaobserwowane zależności zależą od wielu czynników, do których zaliczyć możemy m.in.: poziom ubóstwa materialnego w danym społeczeństwie, rozpiętość dochodów z pracy w społeczeństwie, wysokość płacy minimalnej, strukturę wykształcenia i kwalifikacji pracowników w dojrzałym wieku w różnych krajach, ogólną sytuację gospodarczą, działanie opieki socjalnej oraz jakość ustawodawstwa socjalnego, programy i sposoby przeciwdziałania zagrożeniem ubóstwem wśród państw UE, nastawienie ubogich pracujących co do wykonywanej pracy oraz subiektywne odczucie chęci i możliwości wyrwania się z biedy (czynnik subiektywny), działania władz europejskich przeciwdziałających ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, istniejące prawo dotyczące zatrudniania osób w elastycznych formach oraz jego przestrzeganie przez pracodawców, stosunek pracodawcy do swojego pracownika czy też opinia społeczeństwa dotycząca problemu ubóstwa osób pracujących. Trudno wskazać jeden czynnik wybijający się, wszystkie one są jednakowo ważne.

Pomimo tego, że nie odpowiedzieliśmy w jednoznaczny sposób na pytanie zawarte w hipotezie nie znaczy, że problem pracujących ubogich w społeczeństwie nie ma większego znaczenia. Statystyki wskazują na pogłębianie się tego problemu w całej Unii Europejskiej, jak i w poszczególnych państwach. Jest to o tyle niebezpieczne, ponieważ zmiany demograficzne następujące w społeczeństwach Europy wymuszają zwiększenie aktywności zawodowej starszych pracowników na rynkach pracy. Brak odpowiedniej jakości życia wśród pracujących ubogich w niekorzystny sposób odbija się nie tylko na ich życiu osobistym, ale także na życiu społeczno-gospodarczym całego kraju. Mając to na uwadze należy podjąć środki zmierzające do poprawy tej sytuacji i odwrócenia negatywnego trendu charakterystycznego dla Unii Europejskiej.

Bibliografia

Eurostat.

Firlit-Fesnak G., *Bieda i płeć. Strefy podziału kreujące ubóstwo kobiet w krajach Unii Europejskiej*, Wyd. ASPRA-JR, Warszawa 2015.

Kuźmicz E., *Bieda pracujących czyli working poor po polsku*, [w:] *Oblicza biedy we współczesnym świecie*, red. M. Popow i in., Doktoranckie Koło Naukowe „Na Styku", Gdańsk 2011.

Poverty in the European Union. The Crisis and its aftermatch, European Parliamentary Research Service, 2016. http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/579099/EPRS_IDA(2016)579099_EN.pdf.

Szamrej-Baran I., *Ubodzy pracujący w Polsce na tle Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Nauk Wydziału Nauk Ekonomicznych z Zarządzania" 2014, nr 35, t. 1: *Problemy współczesnej ekonomii*, http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171308469.

Working poor in the European Union, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2004, http://cms.horus.be/files/99931/MediaArchive/social_policy/EFIWLC-Study-Working-Poor-Europe.pdf.

Workshop on Main Causes of Female Poverty. Workshop for the Femm Committee, European Parliament, 2015, http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/519193/IPOL_STU(2015)519193_EN.pdf.

Wójcik-Żołądek M., *Bieda pracujących. Zjawisko working poor w Polsce*, „Studia Bass" 2013, nr 4 (36), http://bazekon.icm.edu.pl/bazekon/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171251091.

Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w latach 2012–2015 – podstawowe dane, GUS, Warszawa 2016, http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2015-r-,14,3.html.

Zatrudnienie w Polsce 2011. Ubóstwo a praca, red. M. Bukowiecki, I. Magda, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2013, http://www.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/raporty-sprawozdania/rynek-pracy/zatrudnienie-w-polsce-2007-2009/raport-zatrudnienie-w-polsce-2011-ubostwo-a-praca/.